

ČESKÁ REPUBLIKA

STANOVISKO

pléna Ústavního soudu

Ústavní soud přijal v plénu složeném z předsedy Josefa Baxy a soudkyně a soudců Jaromíra Jirsy, Veroniky Křesťanové, Tomáše Lichovníka, Jana Svatoně, Pavla Šámala, Vojtěcha Šimíčka (soudce zpravodaj), Davida Uhlíře, Jana Wintra a Jiřího Zemánka na návrh III. senátu Ústavního soudu podle § 23 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve věci jeho právního názoru pro řízení vedené pod sp. zn. III. ÚS 1470/23, který se odchyluje od právního názoru Ústavního soudu vysloveného v nálezech sp. zn. I. ÚS 1441/11 ze dne 22. 9. 2011 a sp. zn. III. ÚS 186/20 ze dne 10. 6. 2020, toto stanovisko:

V řízení o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví, majícím povahu *iudicii duplicis*, není-li žaloba zamítnuta, zpravidla nelze určit, který účastník měl ve věci plný úspěch (§ 142 odst. 1 o. s. ř.). Je proto obecným východiskem pro rozhodování o nákladech řízení souladným s ochranou vlastnického práva podle čl. 11 odst. 1 a práva na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod, aby žádný z účastníků neměl právo na náhradu nákladů řízení vůči jinému účastníku, ledaže by pro to byly dány zvláštní důvody.

O d ů v o d n ě n í :

I. Vymezení věci

1. V řízení o ústavní stížnosti, vedeném pod sp. zn. III. ÚS 1470/23, se stěžovatel Město Hodonín domáhá zrušení výroku V. rozsudku Krajského soudu v Brně č. j. 38 Co 176/2021-395 ze dne 2. 2. 2023 (dále jen „odvolací soud“). Tímto výrokiem mu byla v řízení o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví, vedeném u Okresního soudu v Hodoníně (dále též „nalézací soud“) pod sp. zn. 5 C 69/2014, odvolacím soudem (na rozdíl od soudu nalézacího), uložena povinnost nahradit náklady vzniklé v řízení státu i protistraně (dalším spoluvlastníkům) před odvolacím i nalézacím soudem (v celkové výši 326 278 Kč). Odvolací soud v odůvodnění napadeného nákladového výroku vyšel z rozhodovací praxe Nejvyššího soudu a výslovně odkázal na nález Ústavního soudu

sp. zn. III. ÚS 186/20 ze dne 10. 6. 2020 (veškerá judikatura zdejšího soudu je dostupná na <https://nalus.usoud.cz>). Uvedl, že přestože šlo o řízení o zrušení a vypořádání podílového spoluvlastnictví, v němž je rozhodnutí v zájmu všech účastníků řízení, nelze pominout výsledek řízení a skutečnost, že v konečném důsledku bylo rozhodnuto v souladu s původním návrhem žalobců, který žalovaný (stěžovatel) po celou dobu řízení odmítal akceptovat. Proto bylo namístež uplatnit hledisko úspěšnosti v řízení a přiznat žalobcům podle § 142 odst. 1 o. s. ř. plnou náhradu nákladů, které účelně vynaložili k uplatňování svých práv.

2. Třetí senát Ústavního soudu dospěl při projednávání věci k závěru, že rozhodovací praxe Ústavního soudu je v otázce ústavně konformního obecného východiska ve vztahu k rozhodování o náhradě nákladů řízení ve věcech zrušení a vypořádání spoluvlastnictví v intencích pravidel stanovených občanským soudním řádem (§ 142 a násl.) nejednotná (viz níže uvedený přehled judikatury). Kromě řady usnesení se problematikou zabývá šest nálezů [sp. zn. I. ÚS 1441/11 ze dne 22. 9. 2011 (N 168/62 SbNU 481), sp. zn. II. ÚS 572/19 ze dne 12. 12. 2019, sp. zn. III. ÚS 186/20 ze dne 10. 6. 2020, sp. zn. I. ÚS 262/20 ze dne 10. 11. 2020, sp. zn. I. ÚS 3202/20 ze dne 2. 11. 2021 a sp. zn. IV. ÚS 404/22 ze dne 5. 4. 2022], z nichž si nálezy sp. zn. I. ÚS 1441/11 a sp. zn. III. ÚS 186/20 odporují s nálezy zbývajícími.

3. Protože třetí senát zastává názor odlišný od názoru obsaženého v nálezech sp. zn. I. ÚS 1441/11 a sp. zn. III. ÚS 186/20, přerušil v zájmu právní jistoty a pro odstranění rozporů v judikatuře Ústavního soudu usnesením sp. zn. III. ÚS 1470/23 ze dne 26. 7. 2023 řízení o ústavní stížnosti a postupem podle § 23 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu (dále jen „zákon o Ústavním soudu“) a předložil plénu návrh stanoviska.

II. Dosavadní rozhodovací praxe Ústavního soudu a obecných soudů

4. Obecnými soudy je v řízení o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví přístupováno rozdílně k hodnocení kritéria úspěchu ve věci jako základního zákonného pravidla pro rozhodování o nákladech sporného řízení (viz § 142 o. s. ř.). Často je totiž výrok nalézacího soudu změněn odvolacím soudem, aniž by zároveň odvolací soudy rozhodovaly shodně a korigovaly rozkolísanou (či nesprávnou) praxi soudů nalézacích (viz např. usnesení sp. zn. III. ÚS 1637/09 ze dne 15. 7. 2009, sp. zn. III. ÚS 356/11 ze dne 7. 4. 2011, sp. zn. IV. ÚS 738/14 ze dne 25. 11. 2014, sp. zn. II. ÚS 2421/16 ze dne 14. 9. 2016, sp. zn. I. ÚS 2198/18 ze dne 13. 11. 2018, sp. zn. III. ÚS 697/18 ze dne 27. 3. 2019, sp. zn. III. ÚS 443/19 ze dne 12. 11. 2019, sp. zn. III. ÚS 4109/19 ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. IV. ÚS 2612/22 ze dne 10. 1. 2023, sp. zn. IV. ÚS 237/23 ze dne 11. 4. 2023, či usnesení sp. zn. IV. ÚS 716/23 ze dne 11. 4. 2023). Při nákladovém rozhodování se v řízeních s touto specifickou povahou objevují dva různé přístupy:

A. Soud přiznává úspěch ve věci a plnou náhradu nákladů řízení žalobci, neboť vyhověl jeho návrhu na zrušení spoluvlastnictví i na způsob jeho vypořádání (např. usnesení sp. zn. III. ÚS 1637/09, sp. zn. III. ÚS 356/11, sp. zn. I. ÚS 2198/18, sp. zn. III. ÚS 697/18, sp. zn. III. ÚS 443/19, sp. zn. III. ÚS 4109/19, dále také usnesení sp. zn. I. ÚS 1979/16 ze dne 5. 4. 2017, sp. zn. I. ÚS 2345/17 ze dne 20. 3. 2018, sp. zn. III. ÚS 1099/20 ze dne 12. 5. 2020, sp. zn. III. ÚS 561/20 ze dne 31. 3. 2020 či sp. zn. II. ÚS 2469/21 ze dne 24. 1. 2023), případně hodnotí, jak byli účastníci řízení úspěšní se svým návrhem na způsob vypořádání spoluvlastnictví (viz usnesení sp. zn. IV. ÚS 3011/18 ze dne 19. 11. 2019).

B. Soud rozhodne, že úspěch účastníků ve věci byl stejný, a proto nepřizná právo na náhradu nákladů řízení žádnému z účastníků podle § 142 odst. 2 o. s. ř. (znovu usnesení sp. zn. III. ÚS 1637/09, sp. zn. III. ÚS 356/11, sp. zn. I. ÚS 2198/18, sp. zn. III. ÚS 697/18, sp. zn. III. ÚS 443/19, sp. zn. III. ÚS 4109/19, dále usnesení sp. zn. II. ÚS 439/14 ze dne 11. 3. 2014, sp. zn. IV. ÚS 738/14, sp. zn. II. ÚS 2530/15 ze dne 3. 11. 2015, sp. zn. II. ÚS 4135/17 ze dne 17. 4. 2018, sp. zn. II. ÚS 2399/18 ze dne 30. 10. 2018, sp. zn. II. ÚS 10/20 ze dne 16. 1. 2020, sp. zn. IV. ÚS 237/23 ze dne 11. 4. 2023, či usnesení sp. zn. IV. ÚS 716/23 ze dne 11. 4. 2023); rovnocenný poměr úspěchu ve věci bývá odůvodňován různě, většinou jej obecné soudy nepovažují za obecně způsobený povahou *iudicii duplicis* (*a contrario* např. usnesení sp. zn. II. ÚS 2421/16, či sp. zn. III. ÚS 697/18) a v úvahu berou další rozhodující skutečnosti – např. přihlížejí k tomu, že žalovaný se zrušením i způsobem vypořádání souhlasil (viz usnesení sp. zn. II. ÚS 439/14) nebo že spoluvlastnictví sice zrušil, avšak vypořádal jinak, než bylo žalobcem navrhováno (např. usnesení sp. zn. II. ÚS 1308/19 ze dne 21. 5. 2019) – takové odůvodnění v zásadě koresponduje spíše výchozímu principu ad A.

5. Judikatura Nejvyššího soudu jako vrcholného justičního orgánu sjednocujícího praxi v době, kdy nebylo dovolání proti výrokům o nákladech řízení ze zákona vyloučeno [naposledy před účinností § 238 odst. 1 písm. h) o. s. ř. ve znění zákona č. 296/2017 Sb.], byla postavena na premise, že je vhodné postupovat podle § 142 odst. 1 o. s. ř., v odůvodněných případech eventuálně podle § 142 odst. 2 o. s. ř. vycházejíc již ze stanoviska Nejvyššího soudu sp. zn. Cpj 8/72 ze dne 8. 3. 1973, které je vzhledem k nezměněné právní úpravě stále aplikováno. V intencích daného řízení to znamená, že zruší-li soud k návrhu žalobce podílové spoluvlastnictví a vypořádá je způsobem, který žalobce navrhoval, je při rozhodování o nákladech řízení třeba vyjít z toho, že žalobce měl procesní úspěch ve věci v plném rozsahu bez ohledu na jednání účastníků před zahájením řízení nebo na to, že druhý spoluvlastník mohl žalobu o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví podat také, tedy že jde o tzv. *iudicium duplex* (usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 245/2014 ze dne 26. 3. 2014; veškerá judikatura tohoto soudu je dostupná na www.nsoud.cz). Nejvyšší soud rovněž nabádal obecné soudy k tomu, aby při hodnocení úspěchu ve věci vycházely z toho, k jaké sporné skutečnosti bylo směřováno dokazování a jak byl spor řešen v rozhodnutí (např. usnesení č. j. 22 Cdo 1523/2017-288 ze dne 3. 5. 2017, sp. zn. 22 Cdo 935/2017 ze dne 30. 5. 2017, sp. zn. 22 Cdo 2059/2015 ze dne 27. 10. 2015 či usnesení sp. zn. 22 Cdo 2767/2017 ze dne 26. 7. 2017). Uvedená východiska byla, jak patrné z předcházejícího přehledu, více či méně respektována, často s odkazem na individuální okolnosti souzené věci.

6. Ústavní soud se od popsané rozhodovací praxe zprvu distancoval s obvyklou zdrženlivostí k problematice nákladů řízení (viz výše uvedený přehled souvisejících usnesení) a s odůvodněním, že obecné soudy při výkladu a aplikaci zákonných ustanovení (zejména § 142, § 143 a § 150 o. s. ř.) nevybočují z obecných výkladových standardů a nedopouštějí se zakázané a nepředvídatelné interpretační libovůle, se do meritorního přezkumu nepouštěl. Za dobu své existence se k rozhodování o nákladech popsaného řízení s povahou *iudicii duplicis* meritorně vyjádřil dosud šestkrát, a to v již výše zmíněných nálezech sp. zn. I. ÚS 1441/11, sp. zn. II. ÚS 572/19, sp. zn. III. ÚS 186/20, sp. zn. I. ÚS 262/20, sp. zn. I. ÚS 3202/20 a sp. zn. IV. ÚS 404/22; vždy v zájmu zachování právní jistoty v době, kdy byl přezkum rozhodování o nákladech řízení z působnosti Nejvyššího soudu vyňat.

7. Podkladovým řízením předcházejícím vydání nálezu sp. zn. I. ÚS 1441/11 bylo vypořádání společného jmění manželů; jeho závěry jsou však plně aplikovatelné

i na řízení o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví, jak je v nálezu výslovně uvedeno. Ústavní soud zde kritizoval praxi obecných soudů, které vytvořily pro daný typ řízení pravidlo, že „úspěšnému“ účastníku nepřiznávají právo na náhradu nákladů řízení podle § 150 o. s. ř. (tzv. moderačního nákladového práva soudu). Ústavní soud zde jednoznačně uvedl, že „základním pravidlem pro rozhodování o náhradě nákladů řízení o vypořádání společného jmění manželů je zásada úspěchu ve věci.“ Podle Ústavního soudu je občanský soudní řád vystavěn (a v tomto duchu musí být vykládán) tak, že výchozím principem pro nákladové rozhodování ve sporném řízení je pravidlo úspěchu ve věci podle § 142 o. s. ř., z něhož je v individuálních případech (nikoli typově pro některé druhy řízení) za splnění zákonných podmínek (§ 143, § 150 o. s. ř.) možno učinit výjimky (podobně srov. např. i usnesení Nejvyššího soudu č. j. 22 Cdo 2860/2017-34 ze dne 2. 8. 2017); nelze však obracet vztah výjimky a pravidla.

8. Po téměř deseti letech vydal Ústavní soud nález sp. zn. II. ÚS 572/19, v němž formuloval v reakci na rozhodování obecných soudů, vedené judikaturou Nejvyššího soudu, následující nosnou myšlenku: „Rozhodnutí o nákladech řízení o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví se nemůže odvíjet od úvahy soudu o tom, co bylo mezi účastníky sporné a jaké řešení v tomto ohledu přijal soud. Naopak jedná-li se v řízení o rovném vlastnickém právu všech účastníků, v němž všichni účastníci (spoluvlastníci) mají v řízení shodné procesní postavení žalobců i žalovaných a v němž předem nemohou přesně předvídat konkrétní rozhodnutí soudu, a naopak každý z odlišných návrhů jednotlivých účastníků může mít rozumný a přesvědčivý základ, se zpravidla jako spravedlivé východisko pro rozhodnutí o nákladech řízení bude jevit, aby každý z účastníků sám nesl své náklady řízení a nebyl povinen hradit náklady jiného spoluvlastníka, ledaže by pro to byly dány zvláštní důvody; takové východisko odpovídá právu spoluvlastníků na ochranu vlastnictví zaručenému čl. 11 odst. 1 Listiny.“ V právě citovaném nálezu se Ústavní soud vymezil vůči rozhodovací praxi obecných soudů z pohledu ústavněprávního, aplikaci zákonné úpravy v souladu s formulovaným východiskem však ponechal na obecných soudech a bližší vodítka k ústavně konformnímu výkladu zákona neposkytl, což působí v obecné justici i nadále výkladové problémy – (mj.) proto Ústavní soud přijímá toto stanovisko.

9. Nálezem sp. zn. III. ÚS 186/20 Ústavní soud zamítl ústavní stížnost spoluvlastnice, jíž byla v podobném řízení uložena povinnost nahradit „protistraně“ náklady řízení; své odůvodnění opřel třetí senát o závěry nálezu sp. zn. I. ÚS 1441/11, který dosud nebyl překonán postupem podle § 13 nebo § 23 zákona o Ústavním soudu a je v souladu s judikaturou Nejvyššího soudu, jemuž primárně přísluší výklad podústavních předpisů. Z něj podle třetího senátu vyplývá (bod 15), že „základním pravidlem rozhodování o nákladech řízení je zásada úspěchu ve věci podle § 142 občanského soudního řádu, a to i v řízeních, která mají povahu iudicii duplicis, včetně řízení o vypořádání podílového spoluvlastnictví. Pokud soudy v tomto typu řízení promítnou jeho údajná specifika natolik, že přisouzení náhrady nákladů dle § 142 občanského soudního řádu bude výjimkou, učiní tak podle citovaného nálezu bez opory v zákoně a poruší právo účastníků na soudní ochranu dle čl. 36 odst. 1 Listiny.“

10. Následoval ovšem nález ze dne 10. 11. 2020 sp. zn. I. ÚS 262/20 (kterému v tomto řízení předcházela neúspěšný pokus o přijetí stanoviska podle § 23 zákona o Ústavním soudu), v němž I. senát poukázal na specifickou povahu řízení o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví a dospěl k závěru, že „za ústavně konformní východisko [považuje Ústavní soud] při rozhodování o nákladech řízení, jímž bylo vypořádáno zrušené spoluvlastnictví, spatřovat u obou stran (u všech spoluvlastníků) částečný úspěch ve věci ve smyslu § 142 odst. 2 a 3 o. s. ř. Zásadně je namíste rozhodnout, že žádný z účastníků

nemá právo na náhradu nákladů řízení, na což pamatuje druhá z alternativ upravených v § 142 odst. 2 o. s. ř.; poměrné rozdělování nákladů řízení zde z právě vyložené povahy věci nemá smysl, stejně jako je v dané fázi řízení již vyloučeno hledat na straně kteréhokoli účastníka plný úspěch ve věci a aplikovat § 142 odst. 1 o. s. ř. “

11. K tomuto názoru, zohledňujícím jistá specifika řízení o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví, které je svojí povahou *iudicium duplex*, se pak přiklonil i náleze ze dne 5. 4. 2022, sp. zn. IV. ÚS 404/22, v němž se uvádí, že „výjimku z obecného použití § 142 odst. 2 občanského soudního řádu na řízení typu *iudicium duplex* by měly tvořit případy, kdy jde o obstrukční chování spoluvlastníka, účastník řízení se nezajímá o konstruktivní vyřešení věci nebo jde o šikanózní výkon práva. V tomto případě však soud musí přesvědčivě vyložit, proč se v konkrétním případě rozhodl uložit účastníkovi řízení zaplatit druhému účastníkovi náhradu nákladů řízení podle § 142 odst. 3 občanského soudního řádu.“ Rovněž náleze sp. zn. I. ÚS 3202/20 ze dne 2. 11. 2021 shrnuje, že „vzhledem k takto výjimečnému postavení účastníků řízení není snadné rozhodnout o náhradě nákladů soudního řízení, neboť není zřejmé, která strana vlastně "vyhrála" a která "prohrála". Jinými slovy řečeno, v obdobných případech nelze bez dalšího aplikovat zásadu úspěchu ve věci.“

12. Jak je patrné, v rozhodování o náhradě nákladů řízení v těchto typech sporů panuje nejednota, která zapříčiňuje, že účastníci řízení nemohou předvídat, jak o ní soud rozhodne, což má i silný ústavněprávní rozměr. Vzhledem k dosud popsánému vývoji judikatury a nejednoty judikatury je proto dána potřeba prostřednictvím plenárního stanoviska přijatého podle § 23 zákona o Ústavním soudu, který svojí náleзовou judikaturou k nejednotě přispěl, sjednotit výklad v otázce rozhodování o nákladech řízení, která jsou svojí povahou specifická a právní teorie je označuje za řízení *iudicium duplex*.

III. Vlastní odůvodnění stanoviska

13. Z právě uvedeného se podává, že přístup soudní praxe k rozhodování o nákladech řízení, v němž soud projednává žaloby o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví (pozn. ÚS: oddíl 4. dílu 4. části třetí o. z. upravuje rovněž oddělení ze spoluvlastnictví a závěry obsažené v tomto stanovisku se proto přiměřeně vztahují i na tento právní institut, byť nebyl předmětem řízení, které předcházelo předložení stanoviska), je nejednotný; aplikace zásady úspěchu ve věci činí v daném typu řízení pro jeho specifika zjevné potíže. Zatímco rekapitulované nálezy sp. zn. II. ÚS 572/19, sp. zn. I. ÚS 262/20, sp. zn. IV. ÚS 404/22 a sp. zn. I. ÚS 3202/20 si zásadně neodporují, naznačené řešení vyžaduje překonání nálezů sp. zn. I. ÚS 1441/11 a sp. zn. III. ÚS 186/20 a ustálené judikatury Nejvyššího soudu, kterou třetí senát Ústavního soudu neshledal ústavně konformní.

14. Ústavní soud si je vědom okolnosti, že mu nepřísluší sjednocování výkladu podústavního práva a v oblasti občanského soudního řízení tento úkol náleží primárně Nejvyššímu soudu (srov. § 14 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích). V tomto případě však ke sjednocení výkladu podústavního práva přistoupil, a to ze dvou důvodů.

15. Předně, nelze očekávat, že se Nejvyšší soud v nejbližší budoucnosti bude vzhledem k současné zákonné úpravě [§ 238 odst. 1 písm. h) o. s. ř.] judikaturně vyjadřovat k otázkám nákladů řízení. Navíc platí, že ve „sporech“ o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví jde s ohledem na hodnotu předmětu řízení při nákladovém rozhodování často o vysoké částky, které jsou způsobilé zasáhnout vlastnické právo účastníků řízení

(čl. 11 odst. 1 Listiny). Kromě toho, otázka nákladů řízení může mít v konkrétním případě velký význam rovněž z hlediska základního práva na soudní ochranu (čl. 36 odst. 1 Listiny), a to i v apriorním smyslu, jelikož racionální potenciální účastník řízení si velmi dobře zváží očekávatelné transakční náklady, spojené s každým řízením, a podle toho přizpůsobí svůj procesní postup.

16. Nelze navíc přehlédnout, že „nákladová rozhodovací nejednota“ v řízeních o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví (a nejen v nich) je do značné míry způsobena nečinností Ministerstva spravedlnosti, které dlouhodobě porušuje svoji zákonnou povinnost vyplývající z § 374a písm. c) o. s. ř. a nestanoví vyhláškou paušální sazby výše odměny za zastupování účastníka advokátem nebo notářem v rámci jeho oprávnění stanoveného zvláštním předpisem pro účely rozhodování o náhradě nákladů řízení. Takzvaná přísudková vyhláška č. 484/2000 Sb. zavedla do civilního řízení důležitý princip, jehož hlavním smyslem je zkrácení délky řízení a zjednodušení výpočtů výše náhrady nákladů řízení, a to princip paušalizace nákladů řízení. Uvedená přísudková vyhláška byla Ústavním soudem zrušena nálezem ze dne 17. 4. 2013. sp. zn. Pl. ÚS 25/12, tedy před více než deseti lety, přesto ministerstvo dodnes nevydalo vyhlášku novou. Důvodem pro zrušení ovšem nebyly výhrady Ústavního soudu k principu paušalizace nákladů řízení, ale rozpor mezi náročností sporu a výše paušální náhrady nákladů právního zastoupení v tzv. bagatelních sporech zahájených formulářovými žalobami. Účastníci řízení se tedy soudí v provizorním režimu, jde-li o nákladové rozhodování, v němž se podpůrně používá pro složité výpočty vyhl. č. 177/1996 Sb., o odměnách advokátů a náhradách advokátů za poskytování právních služeb (advokátní tarif), ve znění pozdějších předpisů, což s sebou přináší nejednotu soudní praxe a nejistotu oslabující legitimní očekávání účastníků. Princip paušalizace nákladů řízení Ústavní soud považuje za přínosný a ve svém důsledku mající pozitivní vliv na zamezení průtahů v řízení (čl. 38 odst. 2 Listiny); na rozdíl od uvedeného provizoria a stanovení výše právního zastoupení podle nevhodného předpisu a odvíjejícího se od počtu provedených úkonů právní služby, což může mít naopak negativní vliv na délku řízení.

17. Konečně, Ústavní soud vnímá potřebu přijetí sjednocovacího stanoviska rovněž proto, neboť (jak je poukázáno shora) byla to právě jeho vlastní nejednotná nálezová judikatura, která zapříčinila rozkolísanost rozhodovací praxe některých obecných soudů. Je proto v zájmu právní jistoty, předvídatelnosti soudního rozhodování a ochrany legitimního očekávání účastníků daného typu řízení (čl. 1 odst. 1 Ústavy) žádoucí přijmout k předložené otázce plenární stanovisko a nastínit ústavně konformní výklad principu úspěchu ve věci podle § 142 o. s. ř. v tomto specifickém typu řízení, a to tak, aby plně respektoval kautely obsažené ve zmiňovaných čl. 11 odst. 1 a čl. 36 odst. 1 Listiny.

III. a) Rozhodování o nákladech řízení v civilním řízení sporném

18. Při rozhodování o nákladech řízení platí v civilním řízení sporném dvě základní pravidla: 1. pravidlo úspěchu ve věci (§ 142 o. s. ř.); 2. pravidlo procesního zavinění na zastavení řízení (§ 146 odst. 2 o. s. ř.). První z nich se uplatní v případech konečného meritorního rozhodnutí a zákon z něj zároveň upravuje výjimky (např. § 143 o. s. ř.); druhé se použije v případech, kdy je řízení ukončeno usnesením o zastavení řízení, takže soud neřeší meritum věci a nerozhoduje podle § 146 odst. 1 o. s. ř. tak, že žádný z účastníků nemá právo na náhradu nákladů řízení (smír, zastavení řízení v situaci, kdy nelze zjistit procesní zavinění). Na obě uvedená pravidla se pak může vztáhnout moderační právo soudu upravené v § 150 o. s. ř., které umožňuje ve výjimečných případech účastníku, kterému vzniklo právo na náhradu nákladů řízení, tuto náhradu

nepřiznat. Postup podle § 150 o. s. ř. však musí být výjimečný, což opakovaně ve své judikatuře akcentuje i Ústavní soud [z prvních nálezů např. sp. zn. III. ÚS 727/2000 ze dne 17. 5. 2001 (N 75/22 SbNU 145), nález sp. zn. I. ÚS 305/03 ze dne 12. 7. 2005 (N 136/38 SbNU 3), či nález sp. zn. I. ÚS 305/03 ze dne 12. 7. 2005 (N 136/38 SbNU 3)]. Moderace náhrady nákladů řízení je výjimka z pravidla a jako s takovou s ní musejí soudy zacházet (viz i nález sp. zn. I. ÚS 1441/11).

19. Po projednání předmětu řízení (merita věci) soudem zásadně platí pro rozhodování o nákladech řízení, jak je uvedeno v předchozím odstavci, zásada *úspěchu ve věci*, která je vyjádřená v § 142 o. s. ř., jehož první tři odstavce zní takto:

„(1) Účastníku, který měl ve věci plný úspěch, přizná soud náhradu nákladů potřebných k účelnému uplatňování nebo bránění práva proti účastníku, který ve věci úspěch neměl.

(2) Měl-li účastník ve věci úspěch jen částečný, soud náhradu nákladů poměrně rozdělí, popřípadě vysloví, že žádný z účastníků nemá na náhradu nákladů právo.

(3) I když měl účastník ve věci úspěch jen částečný, může mu soud přiznat plnou náhradu nákladů řízení, měl-li neúspěch v poměrně nepatrné části nebo záviselo-li rozhodnutí o výši plnění na znaleckém posudku nebo na úvaze soudu.“

20. První odstavec uvedeného ustanovení stanoví, jak soud rozhoduje v případě *plného úspěchu* účastníka ve sporu. Druhý a třetí odstavec navazují s předpokladem *úspěchu částečného*; od soudu je v takovém případě vyžadováno stanovení míry úspěchu jednotlivých účastníků (po odečtení míry neúspěchu od úspěchu), popř. konstatování, že úspěch obou stran byl (zásadně) stejný, od čehož se odvíjí příslušný nákladový výrok (poměrné rozdělení nákladů řízení, popř. nepřiznání práva na jejich náhradu žádnému z účastníků, výjimečně přiznání plné náhrady). Od právě vyložené zásady se lze výjimečně odchýlit, shledá-li soud naplnění předpokladů, které zákon pro takové výjimky formuluje (znovu § 150 o. s. ř.).

21. Ústavní soud, přes proklamovanou zdrženlivost k nákladovým otázkám, se k rozhodovací praxi obecných soudů pravidelně vyjadřuje. Například v nálezu sp. zn. III. ÚS 292/07 ze dne 9. 6. 2009 (N 133/53 SbNU 669) se k zásadě úspěchu ve věci vyslovil takto (bod 18): *„Základní zásadou, která ovládá rozhodování o náhradě nákladů civilního sporného procesu, je zásada úspěchu ve věci, vyjádřená v § 142 odst. 1 o. s. ř. V této zásadě se promítá myšlenka, že ten, kdo důvodně bránil své subjektivní právo nebo právem chráněný zájem, by měl mít právo na náhradu nákladů, jež při této procesní činnosti účelně vynaložil, proti účastníku, jenž do jeho právní sféry bezdůvodně zasahoval. Právo úspěšné procesní strany vůči neúspěšné straně řízení na náhradu nákladů vychází ze základního strukturního principu, který se v civilním sporném procesu uplatňuje, tj. ze systému dvou stran v kontradiktorním postavení, v rámci něž účastníci řízení vystupují jako vzájemní oponenti, uplatňující v řízení protichůdné zájmy. Úspěch jedné procesní strany je tak zároveň neúspěchem jejího procesního odpůrce, přičemž každá strana se v mezích daných civilním řádem soudním snaží pomocí přípustných prostředků docílit vlastního vítězství a prohry protistrany. Je-li procesní strana úspěšná, měl by jí její odpůrce nahradit náklady, které přitom účelně vynaložila, neboť by bylo v rozporu s ochrannou funkcí civilního práva procesního, pokud by civilní proces neumožňoval odstranit zmenšení majetkové sféry účastníka způsobené jenom tím, že byl nucen důvodně hájit svá práva, do nichž někdo jiný zasahoval. Takové pojetí civilního procesu by bylo v rozporu s požadavkem plné a efektivní soudní ochrany, a tedy i v rozporu s čl. 90 Ústavy.“*

22. Z judikatury Nejvyššího soudu i Ústavního soudu dále shodně plyne, že poměřovat úspěch či neúspěch ve věci nelze jen tím, jak bylo o konkrétním návrhu rozhodnuto, ale je třeba jej posuzovat v širších souvislostech a brát zřetel na konkrétní okolnosti případu [viz např. nález sp. zn. II. ÚS 228/04 ze dne 9. 12. 2004 (N 189/35 SbNU 479), shodně i nález sp. zn. I. ÚS 1441/11, znovu také např. usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 2059/2015, a dále usnesení sp. zn. 23 Cdo 2585/2015 ze dne 3. 12. 2015, sp. zn. 22 Cdo 3730/2015 ze dne 26. 1. 2016, sp. zn. 22 Cdo 2625/2016 ze dne 30. 11. 2016, či sp. zn. 22 Cdo 1829/2017 ze dne 11. 9. 2017]. Uvedená myšlenka vyjadřuje snahu zohlednit specifika jiných typů řízení než těch, která jsou zahájena na základě žalob o zaplacení peněžitého plnění, v nichž se míra úspěchu ve věci poměřuje nejsnáze; Ústavní soud ji formuloval například v řízení o žalobě na vyklizení bytu, či na určení vlastnictví (srov. nález sp. zn. IV. ÚS 2374/19 ze dne 7. 7. 2020), Nejvyšší soud ji hojně využíval právě při řešení dovolání proti nákladovým výrokům v řízeních o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví (viz dále).

III. b) Specifika řízení o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví

23. S ohledem na věc sp. zn. I. ÚS 1441/11 (skutkově šlo o vypořádání SJM) a zejména kauzu sp. zn. I. ÚS 262/20 (zde se skutkově jednalo již obdobně jako v nyní posuzovaném případě o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví), z níž vzešel nyní projednávaný návrh stanoviska, považuje Ústavní soud za vhodné ilustrovat specifika *iudicii duplicis* na konkrétním příkladu řízení o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví, které spolu s řízením o vypořádání společného jmění manželů představují nejčastější případy uvedeného typu řízení (dále uvedené závěry proto přiměřeně platí i pro druhý ze jmenovaných případů, jak již bylo ostatně zmíněno shora).

24. Řízení s povahou *iudicii duplicis* může být zahájeno k návrhu kteréhokoli z budoucích účastníků a přes formální označení, odpovídající dikci zákona, jsou všichni účastníci vzájemně v postavení odpovídajícím procesní pozici žalobce i žalovaného současně, nehledě na to, kdo žalobu podal. Řízení týkající se vypořádání spoluvlastnictví je označováno za sporné pouze proto, že není upraveno v zákoně o zvláštních řízeních soudních, nýbrž v občanském soudním řádu, který však upravuje různé typy řízení, a to i takové, které pro jejich materiální povahu lze za sporná označit jen obtížně, případně vykazují specifika, pro která se sporný charakter řízení ztrácí – např. nahlíží-li se na některého účastníka řízení jako na slabšího, oslabuje rovné kontradiktorní postavení stran a pasivní role soudu [typicky nezletilé dítě, osoba s hendikepem, spotřebitel či zaměstnanec – srov. např. nález sp. zn. I. ÚS 1041/14 ze dne 4. 12. 2014 (N 217/75 SbNU 431), nález sp. zn. II. ÚS 3399/14 ze dne 16. 6. 2015 (N 112/77 SbNU 651), nález sp. zn. I. ÚS 615/17 ze dne 10. 8. 2017 (N 148/86 SbNU 485), či nález sp. zn. I. ÚS 1844/17 ze dne 27. 11. 2017 (N 218/87 SbNU 505)].

25. „Spor“ o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví může být zahájen na základě žaloby kteréhokoli spoluvlastníka, který se cítí být ve spoluvlastnictví nespokojen a nechce v něm setrvat; jako takové je dané řízení nutno vnímat perspektivou základního práva na ochranu vlastnictví zaručeného čl. 11 odst. 1 Listiny. Vlastnické právo zahrnuje i právo přestat být vlastníkem (věc opustit, zcizit); v případě spoluvlastnictví se specificky uplatňuje zásada, že nikdo nemůže být spravedlivě nucen setrvávat ve spoluvlastnictví (srov. usnesení sp. zn. I. ÚS 174/05 ze dne 12. 4. 2006). Pro případ, že se sami spoluvlastníci nedohodnou na oddělení ze spoluvlastnictví či jeho zrušení a vypořádání, má každý z nich právo obrátit se na soud s návrhem na zrušení a vypořádání

spoluvlastnictví (srov. § 1140 a § 1143 o. z.). Rozhodnutí nesetrvávat nadále ve spoluvlastnickém vztahu je svobodným rozhodnutím spoluvlastníka, jehož vlastnické právo je chráněno čl. 11 odst. 1 Listiny, ovšem stejnou měrou jako vlastnické právo kohokoli jiného, tedy i ostatních spoluvlastníků. Z druhé strany proto kromě toho, že nikdo nesmí být nucen ve spoluvlastnictví setrvat, platí rovněž, že nikoho nelze nutit k uzavření mimosoudní dohody (ať už se jí brání z objektivních, či subjektivních důvodů), ačkoliv smírné vyřešení věci, a zvláště ve věcech zrušení a vypořádání spoluvlastnictví, je více než vítané a vhodné.

26. Soud vydává v řízení o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví konstitutivní rozhodnutí; návrhy účastníků přitom není vázán, vázán je pouze zákonným pořadím jednotlivých způsobů vypořádání podle § 1144 a násl. o. z. (rozdělení věci, příkazání věci jednomu či více spoluvlastníkům za náhradu, nařízení prodeje věci ve veřejné dražbě). Volba konkrétního způsobu vypořádání je v konečném důsledku na úvaze soudu; účastník řízení fakticky nemá nad způsobem vypořádání soudem zrušeného spoluvlastnictví kontrolu, navrhnout způsob vypořádání ani není jeho povinností, nedisponuje předmětem řízení volně jako například v případě žaloby na plnění (obdobně viz nálezný sp. zn. II. ÚS 572/19, bod 22). Spoluvlastník, který se na soud obrací, tak nemá osud řízení zcela ve svých rukou a je tak významně oslabena dispoziční zásada ovládající jinak sporné řízení.

III. c) Rozhodování o nákladech řízení ve věcech zrušení a vypořádání spoluvlastnictví

27. Zmíněná specifika řízení o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví je třeba mít na paměti i při rozhodování o nákladech takového řízení.

28. Spoluvlastník totiž sice může zahájení soudního řízení vyvolat, občanský zákoník (hmotné právo) však následně dává jasný návod, jak má soud postupovat. Z pohledu ústavně konformního výkladu principu úspěchu ve věci ve smyslu § 142 o. s. ř. je v řízení o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví třeba odlišit dva momenty – rozhodování o zrušení spoluvlastnictví a rozhodování o vypořádání zrušeného spoluvlastnictví; tyto momenty lze do jisté míry připodobnit k rozhodování o základu nároku a jeho výši v řízení o klasické žalobě na plnění. Návrhu na zrušení spoluvlastnictví soud buď vyhoví a řízení pokračuje rozhodováním o způsobu jeho vypořádání, anebo jej zamítne a tím se řízení končí.

29. Návrh na zrušení spoluvlastnictví soud zamítne (v praxi velmi výjimečně) z důvodů uvedených v § 1140 odst. 2 věta druhá o. z., tedy proto, že je zrušení spoluvlastnictví požadováno „v nevhodnou dobu“ nebo „jen k újmě některého ze spoluvlastníků“, případně z jiných důvodů. Pouze v takových případech lze z pohledu Ústavního soudu hovořit o plném úspěchu a neúspěchu ve věci. Přestože spoluvlastník nemůže být nucen setrvávat ve spoluvlastnictví nedobrovolně, je třeba jeho vlastnické právo vyvažovat se stejnými právy ostatních spoluvlastníků, jež musí být rovněž chráněna před nepřiměřenými zásahy. Je-li proto zákonem stanoveno, že spoluvlastník nesmí žádat zrušení spoluvlastnictví v nevhodnou dobu či jen k újmě jiného spoluvlastníka a on tak přesto učiní a soud jeho žalobu zamítne (čímž se řízení končí), není důvodu nepohlížet na něj jako na neúspěšného žalobce ve smyslu § 142 odst. 1 o. s. ř. (srov. usnesení sp. zn. II. ÚS 2108/10 ze dne 25. 11. 2010, či usnesení sp. zn. III. ÚS 70/18 ze dne 6. 2. 2018), také v těchto případech s případnou aplikací § 150 o. s. ř. upravujícího nákladové moderační právo soudu.

30. Zamítnutí žaloby o zrušení spoluvlastnictví jsou však v praxi spíše ojedinělá; převažuje totiž povinnost soudu umožnit nespokojenému spoluvlastníkovi, aby ve spoluvlastnictví nadále nesetřával. Ve většině případů obecné soudy vyhovějí žalobě, podané některým ze spoluvlastníků, co do požadavku na zrušení spoluvlastnictví.

31. Ústavní soud dospívá k dílčímu závěru, že právě proto, že soud návrhu na zrušení spoluvlastnictví vyhovějí téměř vždy (s výjimkou případů popsaných výše), přičemž podání návrhu je projevem výkonu ústavně chráněného vlastnického práva, který může kdykoli uskutečnit kterýkoli ze spoluvlastníků, aniž by bylo spravedlivé jej za takový projev sankcionovat, a také proto, že vyhověním návrhu na zrušení spoluvlastnictví řízení nekončí, nýbrž soud dále jedná o způsobu jeho vypořádání (přičemž není vázán návrhy účastníků, ale zákonnou posloupností), nelze od skutečnosti, že návrhu na zrušení spoluvlastnictví bylo vyhověno, odvozovat bez dalšího procesní úspěch navrhovatele, resp. procesní neúspěch dalších spoluvlastníků ve smyslu § 142 odst. 1 o. s. ř.

32. Ve fázi rozhodování o vypořádání zrušeného podílového spoluvlastnictví se proto naplno projevuje charakter řízení *iudicii duplicis*, jehož specifika neodpovídají charakteristickým znakům civilního sporu podle občanského soudního řádu – soud totiž musí účastníky řízení přestat nadále vnímat jako žalobce a žalovaného *stricto sensu*, přestože je tak zákon označuje. Chybí zde v první řadě původce, který by zapříčinil zahájení řízení svým protiprávním jednáním; z povahy věci neexistuje účastník, který by bezdůvodně zasahoval do právní sféry druhého účastníka. Pro nalezení „oběti a viníka“ či „vítěze a poraženého“ (čili pro konstatování úspěchu jedné ze zúčastněných stran na vrub druhé) zde proto chybí klíčový pojmový znak spočívající v tvrzeném zásahu do práv žalobce, proti kterému by se žalobce proti žalovanému hájil před soudem. Proto také nelze konstatovat, že by nepřiznáním práva na náhradu nákladů řízení nebyla soudy chráněna práva ve smyslu čl. 90 Ústavy, neboť zde absentuje předpoklad, že se majetková sféra žalobce zmenšila vydáním jemu vzniklých nákladů řízení jenom proto, „že *byl nucen důvodně hájit svá práva, do nichž někdo jiný zasahoval*“ (viz znovu bod 18 nálezu sp. zn. III. ÚS 292/07). Jinak řečeno, jakkoliv samozřejmě i v těchto případech strany soudního řízení usilují o to, aby soudy vyhověly jejich procesním návrhům, jedná se z důvodů popsaných shora, o řízení značně atypické (zvláštní).

33. Při rozhodování o způsobu vypořádání zrušovaného spoluvlastnictví přitom již nehraje roli, kdo z účastníků zahájení řízení inicioval – oba (všichni) jsou totiž současně v postavení obdobném procesní pozici žalobce i žalovaného a jejich návrhy na způsob vypořádání není soud vázán. Konečný způsob vypořádání totiž vyplývá ze zákonné posloupnosti (§ 1143 a násl. o. z.); soudy jsou povinny zkoumat, zda nepřichází v úvahu reálné rozdělení společné věci, což je ze zákona přednostní (avšak v praxi výjimečný) způsob vypořádání zrušeného spoluvlastnictví (§ 1144 o. z.). Většinově obecné soudy rozhodují tak, že spoluvlastnictví zruší a společnou věc přikáže do výlučného vlastnictví některého ze spoluvlastníků; zároveň rozhodnou o finanční náhradě pro spoluvlastníka, jemuž věc do vlastnictví přikázána není. Obvykle se přitom lze setkat s tím, že věc požaduje přikázat do svého výlučného vlastnictví každý ze spoluvlastníků, jen ojediněle ji nechce žádný z nich (viz § 1147 o. z.). Soudy potom řeší, kdo se například více podílel na získání společné věci, jaké jsou finanční poměry jednotlivých spoluvlastníků pro účely péče o přikázanou věc, zkoumají rodinné (účastníky řízení jsou začasť sourozenci či jiní dědicové, kteří se stanou podílovými spoluvlastníky v důsledku úmrtí zůstavitele, či například restituenti, kteří získali zpět rodinný majetek), sociální, morální souvislosti apod. Hledání úspěšného a neúspěšného účastníka je v dané fázi řízení z povahy věci již vyloučeno; nezáleží na tom, jaký způsob vypořádání jednotliví spoluvlastníci navrhovali

a ke kterému z nich se soud v konečném rozhodnutí přiklonil proto, že lépe korespondoval zákonné posloupnosti.

34. Není-li však soud při vypořádávání zrušovaného spoluvlastnictví vázán návrhy účastníků (kteří tak nemají předmět řízení zcela ve své dispozici), není podle Ústavního soudu ani možné stanovovat *stricto sensu* úspěch ve věci – tedy ani odvíjet jej od toho, co bylo mezi účastníky sporné a k čemu bylo prováděno dokazování (viz judikaturu Nejvyššího soudu, shrnutou shora), neboť soud z moci úřední směřuje dokazování k prokázání skutečností potřebných pro ten ze zákonných způsobů vypořádání, který ve věci připadá v úvahu; z návrhů účastníků řízení přitom vyjít může, ale nemusí. V tomto ohledu nejsou přesvědčivé závěry obsažené v nálezu sp. zn. I. ÚS 1441/11 a zejména nálezu sp. zn. III. ÚS 186/20, které popsanou judikaturu Nejvyššího soudu potvrzují. Z uvedeného samozřejmě nelze dovozovat, že by účastníci řízení neměli unést břemeno tvrzení a navrhopat soudu důkazy potřebné k prokázání svých tvrzení; jelikož však jimi navrhovaný způsob vypořádání nepředstavuje protiprávní zásah do právní sféry jiného účastníka (spoluvlastníka), nýbrž realizaci vlastnického práva, nelze úspěch ve věci dovozovat ani z předmětu provedeného dokazování.

35. Rozhodne-li soud o vypořádání spoluvlastnictví podle práva, odchází procesní strany z řízení zásadně s touž majetkovou hodnotou, se kterou do něj vstoupily (ať už dobrovolně, či vynuceně). Jejich úspěch ve věci je proto z majetkového hlediska proto srovnatelný; majetkovou ztrátu tak utrpí každý z účastníků „pouze“ ve vynaložených nákladech řízení. Ústavní soud si je vědom skutečnosti, že jde mnohdy o nemalé částky, zásadně však jejich vydání není možné klást k tíži kteréhokoliv ze spoluvlastníků. Vyvolání řízení je svobodnou volbou navrhovatele („žalobce“), do jehož majetkové sféry nemusel nikdo zasáhnout a ani jej k podání žaloby přimět. Stejně tak je svobodnou volbou jiného spoluvlastníka („žalovaného“) neuzavřít navrženou mimosoudní dohodu a požadovat určitý způsob vypořádání, neboť i na jeho straně jde o výkon ústavně zaručeného vlastnického práva; má-li jeho procesní obrana rozumný a přesvědčivý základ (a nespadá tak do kategorie zneužití práva či obstrukčního chování), nelze její uplatnění klást takovému účastníku (spoluvlastníku) k tíži a zmenšovat uložením nákladové povinnosti jeho majetkovou sféru ve prospěch spoluvlastníka, který učinil svobodnou volbu ve spoluvlastnictví nadále nesetrvávat.

36. Lze tak shrnout, že míra úspěšnosti jednotlivých účastníků řízení o vypořádání spoluvlastnictví je z majetkového hlediska srovnatelná, neboť v řízení v tomto ohledu objektivně není vítěze ani poraženého. Jinými slovy vyjádřeno, společná věc je buď rozdělena a její části jsou jednotlivým vlastníkům přikázány do výlučného vlastnictví, nebo je celá věc přikázána do výlučného vlastnictví jen jednoho z nich, a poté soud ostatním spoluvlastníkům stanoví odpovídající finanční náhradu, anebo je věc prodána ve veřejné dražbě a finanční náhrada je rozdělena mezi spoluvlastníky. Slovy zákona lze na obou stranách (u všech spoluvlastníků) hovořit o částečném úspěchu ve věci ve smyslu § 142 odst. 2 a 3 o. s. ř. Zásadně je tak namíste rozhodnout, že žádný z účastníků nemá právo na náhradu nákladů řízení, na což pamatuje druhá z alternativ upravených v § 142 odst. 2 o. s. ř.

37. Ústavní soud uzavírá, že poměrování úspěšnosti (podle kritérií „klasického“ sporného řízení) účastníků řízení o vypořádání zrušeného spoluvlastnictví je nepřiléhavé a neodpovídá jeho ústavněprávním, hmotněprávním ani procesním specifikům. Pro rozhodování o nákladech tohoto typu řízení se proto jako nejvhodnější jeví přiměřený postup podle § 142 odst. 2 o. s. ř.: obecné soudy by měly zpravidla posoudit úspěch každého z účastníků zásadně jako částečný a vyslovit, že žádný z nich nemá na náhradu

nákladů právo. Ve skutečnosti je totiž shora zmíněné povaze těchto „sporných řízení“ daleko bližší úprava obsažená v § 23 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, týkající se řízení nesporných, a podle kterého „nemá žádný z účastníků právo na náhradu nákladů řízení podle výsledku řízení. Náhradu nákladů řízení lze přiznat, odůvodňují-li to okolnosti případu.“

38. V odůvodněných – a spíše výjimečných – případech pak lze některému z účastníků přiznat právo na náhradu nákladů podle § 142 odst. 3 o. s. ř., neboť způsob vypořádání spoluvlastnictví závisí na úvaze soudu. Zvláštními okolnostmi konkrétního jedinečného případu může být např. obstrukční chování některého ze spoluvlastníků, nezáměr o konstruktivní vyřešení věci nebo šikanózní výkon práva; soud také může zohlednit, zda jde o řízení nalézací či odvolací. Šikanózním jednáním však není sama o sobě okolnost, že některý (nebo každý) ze spoluvlastníků navrhuje přikázání spoluvlastněného majetku do svého výlučného vlastnictví.

39. Jak Ústavní soud konstatoval v nálezu sp. zn. II. ÚS 572/19 (body 26 a 27), je úkolem soudů rozhodovat spory mezi účastníky řízení a přinášet jim spravedlivá rozhodnutí, nikoli vyvolávat další neshody mezi nimi či jejich vzájemný pocit nespravedlnosti, tím spíše v rámci rozhodování o nákladech řízení, které netvoří podstatu soudního řízení. Na obecných soudech proto je, aby v konkrétním řízení s povahou *iudicii duplicis* posoudily, na základě kterého zákonného ustanovení je třeba rozhodnout o nákladech řízení tak, aby bylo dosaženo spravedlivého a ústavně akceptovatelného rozhodnutí (v případě nezrušení spoluvlastnictví § 142 odst. 1 o. s. ř., jinak při zrušení a vypořádání spoluvlastnictví § 142 odst. 2 či odst. 3 o. s. ř.). V konkrétním případě pak může být rovněž nezbytné přihlídnout i k jeho širším okolnostem, včetně toho, že se například účastníci ohledně předmětu řízení alespoň částečně shodli, jaký byl procesní postup a stanoviska jednotlivých účastníků v průběhu řízení či jaké bylo jejich jednání před zahájením řízení při snaze o zrušení spoluvlastnictví dohodou.

40. Nejvyšší soud formuloval pomocná kritéria individuálního posouzení vzniku práva na náhradu nákladů řízení (např. usnesení č. j. 22 Cdo 2816/2017-1276 ze dne 5. 10. 2017) takto: „Mezi individuální okolnosti konkrétní věci, které by měl soud zvažovat, patří i procesní aktivita účastníků v průběhu řízení, jakož i jejich postoje a snaha, popřípadě její absence, o konstruktivní přístup k rychlému a hospodárnému projednání a rozhodnutí věci, tedy i ochota či neochota o smírné vyřešení věci v průběhu řízení.“ Přestože Ústavní soud přijatým stanoviskem konstatuje, že ústavně konformní výklad § 142 o. s. ř. vyžaduje, aby bylo na úspěch účastníků ve věci vypořádání zrušeného spoluvlastnictví nahlíženo v zásadě jako na částečný a žádnému z účastníků zpravidla nebyla náhrada nákladů řízení na úkor jiného přiznána, uvedené aspekty ovlivňující rozhodování soudce v konkrétní věci jsou z pohledu Ústavního soudu přiměřeně aplikovatelné i nadále.

III. d) Vypořádání dosavadní nálezkové judikatury Ústavního soudu

41. Ústavní soud především konstatuje, že i nadále akceptuje vztah zákonného pravidla (§ 142 o. s. ř.) a výjimky (§ 150 o. s. ř.) tak, jak jej vymezil v nálezu sp. zn. I. ÚS 1441/11: „Okolnost, že soud není vázán návrhem na vypořádání a že tedy může věci, jež procesní strany učinily součástí řízení, vypořádat i jinak, má samozřejmě pro úvahy soudu o náhradě nákladů řízení význam. Ten se však neprojevuje ve vyloučení možnosti aplikace § 142 [o. s. ř.], ale ve způsobu, jakým stanovit úspěch ve věci.“ Z uvedených citací plynou dva podstatné momenty: Zaprvé, v nálezu sp. zn. I. ÚS 1441/11 není blíže specifikováno, podle kterého odstavce § 142 o. s. ř. by měly soudy v řízeních o zrušení a vypořádání

spoluvlastnictví (a jim podobných) postupovat primárně; není tedy nutné hledat u jednoho účastníka řízení za každou cenu plný úspěch na úkor druhého. Zadruhé, okolnost, že soud není vázán návrhy účastníků a rozhoduje o způsobu vypořádání nezávisle na nich, má význam pro způsob, jakým stanovit úspěch ve věci, resp. zda o úspěchu ve věci lze vůbec hovořit.

42. Nyní přijaté stanovisko se však odchyluje od právního názoru obsaženého v nálezu sp. zn. I. ÚS 1441/11 a nálezu sp. zn. III. ÚS 186/20 a jím přijatého výkladu prvně uvedeného nálezu, kterým současně následuje judikaturu Nejvyššího soudu. Ústavní soud tedy překonává zejména závěr nálezu sp. zn. III. ÚS 186/20, podle něhož „[v]ýrokem o nákladech není účastník ‚sankcionován‘ za to, že nechce být vlastníkem. Smyslem rozhodování o nákladech není sankce, nýbrž promítnutí skutečnosti, že souzení stojí účastníky i stát peníze. Spoluvlastnictví ostatně nemusí být rozděleno pouze soudem, nýbrž i dohodou. Soudní cesta je volena tehdy, nemohou-li se spoluvlastníci na rozdělení shodnout. Je v souladu se zákonem i ústavním pořádkem, jestliže za této situace náklady řízení zásadně nese ten, jenž byl v řízení neúspěšný, přičemž je primárně na obecných soudech, aby posoudily, který z účastníků procesního úspěchu skutečně dosáhl. Takové řešení se ostatně jeví i rozumnější oproti situaci, kdy by spoluvlastník mohl být druhou stranou několik let vláčen po soudech bez práva na náhradu nákladů řízení, ačkoli dlouhodobě prosazoval řešení, které i soud shledal nejvhodnějším a k němuž nebylo mimosoudně přistoupeno jen pro nesouhlas protistrany“ (bod 24). Demonstrativně naznačená situace, kdy spoluvlastník stráví několik let soudním řízením kvůli chybějící vůli jiného spoluvlastníka dohodnout se, představuje extrém, kterému by soud měl být schopen zabránit. Není-li soud při rozhodování o způsobu vypořádání vázán návrhy účastníků, není předmět řízení čistě v dispozici procesních stran a je na soudu, k jakým rozhodným skutečnostem povede dokazování tak, aby mohl o vypořádání spoluvlastnictví rozhodnout v souladu se zákonnou posloupností, zásadou procesní ekonomie a v reálném čase.

43. Přesto Ústavní soud nevyklučuje, že ve výjimečném případě, kdy jeden z účastníků obstruuje a nepostupuje konstruktivně z hlediska hospodárného skončení řízení, bude vhodné aplikovat § 142 odst. 3 o. s. ř. a takovému účastníku povinnost k náhradě nákladů řízení uložit; přijaté stanovisko nezabraňuje soudu ani zohlednit rozhodující skutečnosti v rámci individuálního posouzení věci. Z hlediska ústavněprávní ochrany svobodného výkonu vlastnického práva každého jednotlivce – i každého spoluvlastníka – ve smyslu čl. 11 odst. 1 Listiny nicméně Ústavní soud považuje za odpovídající, aby takový přístup byl v daném typu řízení výjimkou a nesení břemene vlastních nákladů řízení pravidlem (§ 142 odst. 2 o. s. ř.). V souvislosti s aplikovaným článkem č. 11 odst. 1 Listiny je také třeba brát úvahu, že výše nákladů právního zastoupení v řízeních o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví se odvíjí od hodnoty nemovité věci a pohybuje se často ve statisících korun. O takto vysoké částky by se fakticky snižovala výše vypořádacího podílu spoluvlastníka, kterému nemovitost nebyla přikázána do výlučného vlastnictví, jestliže by soudy postupovaly i do budoucna striktně podle zásady úspěchu ve věci (§ 142 odst. 1 o. s. ř.). Ve skutečnosti by tak nešlo o ochranu výkonu vlastnického práva, ale o trest za jeho realizaci.

44. Koncentrovaně vyjádřeno, v případě řízení o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví, majícím povahu *iudicii duplicis*, platí obecné pravidlo, podle kterého každý z účastníků nese své náklady řízení a není povinen hradit náklady jiného účastníka, ledaže by pro to byly dány zvláštní důvody, které obecný soud odůvodní konkrétními okolnostmi rozhodované věci.

45. Těmito „zvláštními důvody“ jsou případy naznačené shora a bude jimi např. situace, kdy se některý z účastníků bude v průběhu řízení dopouštět obstrukčního jednání; nebude dlouhodobě ochoten k dohodě, byť proti této dohodě neuplatní žádné rozumné důvody; bude opakovaně podávat opravné prostředky a v důsledku toho neúčelně zvyšovat náklady řízení, apod. Zohlednění „důvodů hodných zvláštního zřetele“ je ostatně v rozhodovací praxi obecných soudů poměrně obvyklé a výslovně na ně pamatuje např. § 150 o. s. ř. Lze proto přiměřeně vycházet i z rozhodnutí Ústavního soudu, která se týkají ústavně konformního výkladu tohoto zákonného ustanovení [srov. např. nálezy sp. zn. II. ÚS 648/18 ze dne 30. 6. 2020 (N 140/100 SbNU 536) nebo sp. zn. III. ÚS 2856/21 ze dne 18. 1. 2022].

46. Ústavní soud pro úplnost uvádí, že jakkoliv v řízení, které předcházelo přijetí tohoto stanoviska, šlo o zrušení a vypořádání podílového spoluvlastnictví, je zřejmé, že právní závěry ve stanovisku obsažené se vztahují rovněž na řízení o vypořádání společného jmění manželů. Neplatí proto nadále právní závěr, podle kterého „v řízení o vypořádání společného jmění manželů je rozhodování o náhradě nákladů řízení ovládáno zásadou úspěchu ve věci (§ 142 o. s. ř.). Odlišný postup je výjimkou, která je podmíněna důvody hodnými zvláštního zřetele a musí být řádně odůvodněna.“, na kterém jsou založeny nálezy sp. zn. I. ÚS 1441/11 a sp. zn. III. ÚS 186/20.

47. Jinak řečeno, oproti překonávané nálezové judikatuře, podle které platilo i v případě těchto specifických soudních řízení obecné pravidlo obsažené v § 142 odst. 1 o. s. ř., od kterého bylo možno se odchýlit ve výjimečných případech, nadále platí obecné pravidlo opačné, tzn. nejsou-li pro to dány závažné důvody, nemá žádný z účastníků na náhradu nákladů řízení právo (§ 142 odst. 2 o. s. ř.).

IV. Intertemporální účinky

48. Stanovisko pléna se vztahuje na všechna dosud neskončená řízení před obecnými soudy i na ústavní stížnosti Ústavnímu soudu již podané a dosud nerozhodnuté, neboť vzhledem k rozkolísané rozhodovací praxi nelze dospět k závěru, že by žalobcům v jimi iniciovaném řízení o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví (*iudicio duplici*) vzniklo legitimní očekávání, že jim v případě vyhovění jejich návrhu vznikne (a bude přiznáno) právo na náhradu nákladů řízení.

V. Závěr

49. Ústavní soud se postupem podle § 23 zákona o Ústavním soudu odchyluje od nálezů sp. zn. I. ÚS 1441/11 a sp. zn. III. ÚS 186/20, jimi přijatého výkladu a jejich následování judikatury Nejvyššího soudu, vůči které se plénum Ústavního soudu tímto stanoviskem vymezuje ve výroku uvedeným způsobem.

50. Pravidlo úspěchu ve věci, ovládající rozhodování o nákladech řízení vedeného podle části třetí občanského soudního řádu, upravené v § 142 o. s. ř., je v řízení o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví z pohledu čl. 11 odst. 1 a také čl. 36 odst. 1 Listiny třeba interpretovat tak, že plný úspěch a neúspěch procesních stran lze poměřovat pouze tehdy, zamítá-li soud návrh na zrušení spoluvlastnictví. Jinak, vyhoví-li návrhu na zrušení spoluvlastnictví a rozhoduje-li dále o způsobu jeho vypořádání, je na procesní úspěch jednotlivých účastníků, majících v řízení s povahou *iudicii duplicis* totožné postavení žalobce i žalovaného, třeba pohlížet jako na částečný (stejný) a zpravidla nepřiznat náhradu nákladů řízení žádnému z účastníků podle § 142 odst. 2 o. s. ř., neodůvodňují-li

konkrétní okolnosti věci výjimečně postup podle § 142 odst. 3 o. s. ř.; ve fázi rozhodování o způsobu vypořádání spoluvlastnictví je plný úspěch ve věci kteréhokoli z účastníků (a tedy i aplikace § 142 odst. 1 o. s. ř.) pojmově vyloučen.

V Brně dne 13. září 2023

Josef Baxa v. r.
předseda Ústavního soudu

Za správnost vyhotovení:
Jana Kadlečková